

Mag. Vesna Kralj Pribac | OŠ Pier Paolo Vergerio il Vecchio, Koper

Elementi migrantske književnosti v romanu *Neznosna lahkost bivanja* pisatelja Milana Kundere

Elements of Migrant Literature in the Novel *The Unbearable Lightness of Being* by Milan Kundera

Izveleček

Članek preučuje elemente migrantske književnosti, ki se zrcalijo v literarnem delu z naslovom *Neznosna lahkost bivanja* pisatelja Milana Kundere. Je roman, v katerem sta v središče postavljeni nevsakdanja ljubezenska zgodba in teža/lahkost bivanja z ozadjem zgodovine in politike Češkoslovaške. Članek obravnava probleme migrantstva, nacionalne identitete in jezika v medkulturnem svetu. Interpretativna analiza izkazuje zgodovinsko prisotnost in velik vpliv na dogodke v romanu.

Abstract

The article examines the elements of migrant literature reflected in the literary work *The Unbearable Lightness of Being* written by Milan Kundera. The novel places an unusual love story and the weight/lightness of being against a historical and political background of Czechoslovakia. The article focuses on the problems of migrants, national identity and language in a multicultural environment. The interpretative analysis proves historical presence and a great influence on the events described in the novel.

Ključne besede:

Milan Kundera, *Neznosna lahkost bivanja*, migrantska književnost, zgodovinska tema

Keywords:

Milan Kundera, *The Unbearable Lightness of Being*, migrant literature, historical topic

1 Uvod

Članek obravnava tipične elemente migrantske književnosti na osnovi analize literarnega romana *Neznosna lahkost bivanja* pisatelja Milana Kundera, ki je zaradi političnih razlogov in pritiskov zapustil svojo matično domovino in se naselil v Francijo.

Neznosna lahkost bivanja, v izvirniku *Nesnesitelná lehkost bytí*, je roman, ki je bil napisan leta 1984, preveden v slovenščino leta 1985 ter ponatisnjen v letih 1991, 2006, 2009. Roman je osnova za istoimenski film, posnet v ZDA leta 1988. Je Kunderovo najbolj znano delo.

Sodobni evropski roman obravnava ljubezensko temo, temo migracije, politično preganjanje, iskanje identitete, bivanje onkraj ustaljenih norm in filozofsko razmišljanje. Zgodba pritegne bralca v poglobljeno in sprašujoče razmišljanje, kar je tudi značilno za vse Kunderove romane. Roman *Neznosna lahkost bivanja* sodi v literarno vrsto sodobnega romana, ki se razvije po 2. svetovni vojni.

V romanu ni linearnega toka dogajanja zaprtega med začetek in konec, ni smiselnosti in logičnosti časovnih zaporedij. Taka zgradba zaustavlja in upočasnjuje tok bralčeve misli, ker pa so dogodki statični in se ne pojavljajo na dogajalnem nizu, z dopolnitvami in pojasnili pripoved poglobljajo. Odpirajo prostore domišljije in miselno-analitični premor, zato pripoved osmišljajo. Značilno je kroženje okrog osrednjega predmeta ali ključnih tem. Kundera uporabi preskakujoči način pripovedovanja, kjer se veliko dogajanja odvije že na prvih tridesetih straneh in zaključek je napovedan na sredini romana.

Zgodba je postavljena v realno zgodovinsko dogajanje, v čas, ko je vojska Varšavskega pakta avgusta 1968 okupirala Češkoslovaško. Je preplet erotičnih izkušenj literarnih likov, teže in lahкости v posameznih trenutkih življenja vseh štirih protagonistov romana. Teža visi na glavnem liku Tomažu, ki je mlad kirurg in ženski obsedenec, zanj »spolnost velja za železno skrinjico, v kateri je zaklenjena skrivnost ženskega jaza.« (Kundera 2006, 194) Vajen je aktivnega, burnega spolnega življenja in prepuščen lahkotnim užitek številnih ljubic. Strah ga je vsake oblike ljubezni in odgovornosti, spozna Terezo, ujeta v svojem telesu, ki se odreče vsemu: družini, izobrazbi, službi, zapusti svojo mamo in se preseli k svoji novi ljubezni. Tereza kmalu odkrije Tomaževe prevare, a si jih omili s fotografiranjem vdora ruske vojske in spremljanjem dogajanja v domovini. Zaradi političnega dogajanja s Češkoslovaške emigrirata v Švico, iz katere se spet kmalu vrneta, saj Tereza spozna, da se njuno skupno življenje ni spremenilo in Tomaž ostaja nezvesti Tomaž. Tereza nima moči, da bi se Tomažu uprla in prekinila s težo njunega zakona, saj ve, da ima na svetu samo njega. *Češkoslovaško zapusti tudi Tomaževa ljubica Sabina, slikarka, ki se izogiba kiču in prikriva dejstvo, da je Čehinja. Poišče si novega ljubimca, Franza, profesorja na ženevski univerzi, idealista, ki obožuje parade in shode, ceni ideale in poveličuje kič. Vanj se brezupno zaljubi, vendar nima toliko poguma, da bi z njim zgradila resno razmerje. Sama pobegne v Ameriko. Franz ostane ujet v spominu na Sabino. Privlači ga njeno tvegano življenje, pogum, njena lepota in kruta drama rodne dežele, ki meče senco na njen lik. Vse to ga nazadnje popelje v smrt.*

Na osnovi teorije migrantske književnosti je po uvodnem delu prikazana analiza romana, ki se osredotoči na tipične značilnosti migrantske književne motivike, sledi ji pregled močno zaznamovanega pisateljevega dela z zgodovino in vpliv le-te na zgodbo in literarne junake.

Članek posveča posebno pozornost jeziku pisatelja migranta, zgodovinsko-političnemu ozadju, etični pripadnosti in identiteti.

Gre za sodobni roman, v katerem ni linearnega toka dogajanja zaprtega med začetek in konec, ni smiselnosti in logičnosti časovnih zaporedij.

2 Migrantska književnost

Začetki pisanja in razčlenjevanja migrantske književnosti segajo v konec dvajsetega stoletja, natančneje v leto 1980. Migrantska literatura še danes šteje za obrobno literaturo, čeprav se zavedamo njenih pomembnih značilnosti in vrednot. Ob ločitvi od domovine in nepredvidljivosti usode je bilo neskončno vprašanj, dvomov, presenečenj, razočaranj in te občutke je marsikdo vtisnil na papir. Pisali so tisti, ki se tega verjetno ne bi lotili, če bi ostali doma. V izseljenstvu so bolj odločale okoliščine kot nadarjenost o tem, kdo je pisal in kdo ne (Žitnik Serafin 2008, 42).

Migrantska literatura je v prvem pomenu izseljenska, priseljenska, medkulturna ali večkulturna književnost, ki velja za literarno kategorijo avtorjev, ki jo pišejo s perspektive, ki jo prelomijo vsaj dve kulturi, nacionalna identiteta ali jeziki. Vojne, socialna problematika in celo okoljska vprašanja ustvarjajo migracije (Stanišić 2008). Je podzvrst, ki obstaja v okviru nacionalne književnosti.

Migrantske literature ne smemo ocenjevati z vidika njenega obsega. Pisatelj v izseljenstvu je vez domovine s svetom in sveta z domovino, je vnos izvirnih del z intimnim doživljanjem tujine, ki so pisana v materinščini. Dela pisateljev, ki pišejo v jeziku nove domovine, so postala sestavni del literatur drugih narodov. Ti vnašajo v svoja dela prvine matične književnosti in kulturno tradicijo (Žitnik Serafin 2008, 50). Nobeno besedilo sicer ne omenja celotne zgodbe emigriranja, vendar je ozadje jasno in dobro zaznavno. Kundera trdi, da njegovo delo ni avtobiografsko in se ga kot takega ne sme brati. Namen ni prikazati zgodovinskih dogodkov in osebnih izkušenj, ki so le navdih in rezultat fikcije, temveč prikazati različne možnosti človeške eksistence. Sam je v nekem intervjuju izjavil, da romanopisec črpa iz svojih osebnih izkušenj, vendar s tem ne razkazuje svojega osebnega življenja, ampak ustvari samostojen namišljen svet.

Pisatelji so migrirali zaradi različnih okoliščin, v katerih so se znašli. V obravnavanem romanu se tudi Tereza odloči za odhod iz domovine, ker se je z Dubčkovno vrnitvijo v domovino vse spremenilo. »Kdor si želi iz kraja, kjer živi, zagotovo ni srečen. Terezina želja po izselitvi je zadela Tomaža kot obsodba.« (Kundera 2006, 28) Uslišal jo je in se lepega dne znašel s Terezo v največjem švicarskem mestu. Kmalu za njima je migrirala tudi Sabina.

Širok je nabor tem, ki jih odkrivajo dela migrantskih piscev. V prvi vrsti so to osnovne teme, ki jih najdemo v kateri koli književnosti: življenje, narava, družba, zgodovina, božje in človeško, večno in minljivo, temeljne dileme človeškega duha. Poleg teh so še teme odkrivanja in približevanja novega, neznanega, po čemer izseljenska dela vidno izstopajo iz glavnine književnosti. V ozadju te pestre tematike je vedno vidna zaznavna ustvarjalnost, ki je razpoznavna v katerem koli leposlovnem delu, tj. pisčev intimni odnos do življenja in sveta, ki se kaže v vseh oblikah, kot svoboda ali ujetost, pripadnost ali osamljenost, ljubezen ali mrtvilo, odpuščanje ali krivda ipd. Ustvarjalni vzgib in hkrati tudi tema emigrantskega pisca je nikoli do kraja preseženo domotožje. Hrepenenje po rodni zemlji in izgubljenem. Ta literarna dela ponujajo prepričljiv dokaz, da potreba po stiku z izvorom še po desetletjih ne zbledi. Etična pripadnost se počasi umika z integracijo v novi domovini, novem prostoru, a nikoli ne zbledi. Celotno pri tistih ne, ki se v domači kraj vrnejo le za krajši čas in morda z olajšanjem čutijo, da tam ne morejo najti več ničesar, kar bi jih vezalo na znance in prostor. Literarni analitiki ugotavljajo, da bi morali migrantski avtorji prve generacije že zdavnaj preboleti domotožje, pa ga niso in ga ne bodo. Za književnega analitika ali raziskovalca je domotožje le tema, ki jo zazna pri prebiranju literarnega dela. Žitnik Serafinova pa se sprašuje, ali je domotožje tudi za migranta samo tema ali je to skupek vseh občutkov, vera, prepričanje, stanje duha, odnos do sebe in sveta, do prostora, preteklosti, sedanjosti in prihodnosti (Žitnik Serafin 2008, 37–38).

Ustvarjalni vzgib in hkrati tudi tema emigrantskega pisca je nikoli do kraja preseženo domotožje. Hrepenenje po rodni zemlji in izgubljenem.

Pri štiridesetih si je moral Tomaž kupiti novo posteljo in se vseliti v novo züriško stanovanje. Kljub vsemu ga je obšel občutek zadovoljstva, saj prenaša svoj način življenja kot polžek hiško. A ta sreča je zanj trajale le sedem mesecev. Tereza se je vrnila v Prago in mu pustila le kratko pismo. Vedel je, da meje med Češko in ostalim svetom niso več tako odprte, kot so bile pri odhodu, zato Tereze ne prikliče več nazaj. Mislil je, da je sedaj svoboden, a ga je kmalu oplazila neznosna bolečina spomina. Tudi sam se je vrnil nazaj v Prago. V glavi se mu je vrtela Beethovnova skladba in njen zven: es muss sein. In če človek ima eno samo življenje, nima nikakršne možnosti, da bi preveril, če je ravnal pravilno ali ne.

2.1 Multikulturno okolje

Medkulturnost je pojem, ki se po svetu pojavlja že stoletja. Pojem je zelo širok in ga je težko poimenovati zgolj z eno definicijo. Številni avtorji jo opredeljujejo kot sobivanje, sodelovanje, sovplivanje, dopolnjevanje različnih kultur, narodov, spolov in verstev.

V romanu se trk kultur kaže v migriranju glavnih likov, ki iz Prage odidejo v Zürich zaradi pritiskov tujih sil, medtem ko se Milan Kundera odseli v Pariz.

Pri dvojezičnih izseljenskih pisateljih se kažejo večja kulturna odprtost, občutek domačnosti dveh kultur in samoumevno sprejemanje kulturne raznolikosti. Dvojezičnost je bila privilegij izobražencev, ki jim je znanje jezika omogočilo različne publikacije. Njihov prodor je bil predvsem odvisen od samoiniciative in samopromocije v založništvu nove domovine. Ker večina evropskih držav še ni poznala integracijskih načel o medkulturni prehodnosti na nacionalni ravni, ki vključuje tudi prevajanje in objavljane priseljske literature, so bili literarni prispevki pristranski. Pisateljevo literarno delo v materinščini predstavlja zanimiv, čeprav izoliran tujek v novi domovini.

Tisti pisci, ki pridobijo status pisatelja v izgnanstvu, so lahko za medije v novi domovini celo zanimivejši od njenih matičnih piscev (Žitnik Serafin 2008, 234).

Srečanje ali trk med dvema ali več jeziki in kulturami sproži v pisatelju emigrantu iskanje enega samega literarnega jezika. V tej počasni in boleči fazi, ki spremlja avtorja iz enega jezika v drugega in iz ene kulture v drugo, pride do vmesnega stanja, ki ga jezikoslovci opredelijo kot »dvojna nesposobnost«, v katerem slabitev maternega jezika sproži postopno obvladovanje novega/tujega jezika.

2.2 Migrantski elementi v izbranem delu

Dela Milana Kundere je komunistična oblast na Češkem prepovedala vse do leta 1989. Zaradi pritiskov oblasti je moral s svojo ženo emigrirati v Francijo. Vseeno je ostal kritičen do političnih dogajanj na Češkem. Ostro je nastopil proti totalitarnosti režimov in državni ureditvi. Dela Milana Kundere *Šala* (1967), *Življenje je drugje* (1973), *Valček za slovo* (1976), *Neznosna lahkost bivanja* (1984) in *Nevednost* (2000) so močno pogojena z zgodovinsko-političnim ozadjem.

Literarni liki so v delu *Neznosna lahkost bivanja* podrejeni zgodovinskim in političnim dejavnikom, kar vpliva na njihove odločitve, razmišljanje in usodo njihovega življenja.

Mislila je nanj: tuji vojaki so ga, voditelja suverene države, prijeli v njegovi lastni deželi [...]. Tudi če nič drugega ne ostane za Dubčkom, ti grozljivi dolgi premori, ko mu je zmanjkovalo sape, ko je vpričo vsega naroda, ki se je zgrinjal okoli radijskih sprejemnikov, komaj lovil dih, bodo zanesljivo ostali. V teh premorih se je zgostila vsa groza, ki je zagrnila deželo. (Kundera 2006, 75)

Srečanje ali trk med dvema ali več jeziki in kulturami sproži v pisatelju emigrantu iskanje enega samega literarnega jezika.

Ravno Dubčkov govor se bralcem vtisne v spomin, ker je v romanu najbolj dramatično prikazan. Z njim pisatelj osvetli trpljenje čeških prebivalcev in cele države. Usode literarnih likov so močno vezane na zgodovinsko dogajanje. Tomaža trenutno politično dogajanje močno zaznamuje, saj svoje razmišljanje o komunističnem režimu obesi na »veliki zvon«. Objavljeni članek ga prisili, da si poišče novo službo v tujini. S ponovno vrnitvijo v domovino se odpove zdravniškemu poklicu in postane pomivalec oken. Z odklonitvijo podpisa na politični peticiji se zameri celo svojim somišljenikom. Sabina, svobodomiselná slikarka, bije bitko s kičasto podobo sveta. Kritično opisuje prvomajske povorke, zgraja se nad miselnostjo češke migrantske skupnosti v Švici in v Ameriki celo prekriva svoje poreklo. Njena osebna zgodba je zaznamovana s splošno zgodovino in ne z osebnimi izkušnjami. Kundera Franza, ki se pojavi v zgodbi kasneje, spravi v manjvredni položaj. V šestem poglavju pri opisovanju Velikega Pohoda ironizira zaključek njegove življenjske poti. Terezino propadlo življenje, s katerim se vsakodnevno bije, Kundera poglobi z dodatnim ustrahovanjem s strani oblasti, ki med na videz poznane ljudi vnaša tihotapce.

2.2.1 Jezik pisanja

Milan Kundera, češko-francoski pisatelj, je najprej pisal v svojem maternem jeziku tj. češčini. Leta 1970, ko je že živel v Franciji, je s svojim založnikom sklenil pogodbo za naslednje izdaje in od leta 1995 piše le v francoščini. Pri njem je značilen pojav samoprevajanja (self-translation), saj svoja dela izdaja najprej v francoščini, šele nato z nekajletnim zamikom pripravi prevod v češčino. Sam spreminja prevode vseh svojih knjig, zato se dela ne štejejo kot prevod, ampak izvirno delo. Tako kot svojo državo je postopoma zamenjal tudi jezik ustvarjanja in danes piše izključno v francoščini. Problematiko prevajanja vplete tudi v roman. V tretjem poglavju z naslovom Nerazumljene besede pisatelj sestavi slovarček besed, ki si jih Sabina (Čehinja) in Franz (Švicar) razlagata vsak drugače.

Jaroslav Skrušny o Kunderi pojasnjuje, da »je pravzaprav dvojni izgnanec – domovine in tudi iz svojega jezika, za katerega vemo, da je za pisatelja njegov svet, njegova prava domovina.« Z domovino so verjetno popokale nekatere vezi, da se je zavestno odločil naseliti v drugi jezik. Skrušny še doda, da čeprav je Kunderi to precej uspelo, osebno verjame, da je pisatelj večje literarne mojstrovine ustvaril v češčini (M. K. 2014).

Ko je Milan Kundera prišel v Francijo, je bil le povprečen poznavalec jezika nove domovine. Njegova francoščina je danes zelo bogata, vendar se njegovo poreklo kaže v naglasu. Pravi, da ko govori češko, mu besede gladko tečejo, drsijo z jezika, medtem ko pri francoščini ni tako. V maternem jeziku se pisatelj počuti bolj udobno in varno. Tudi Tereza se je v Zürichu po dolgih sprehodih vračala domov, sedla k učbeniku in se učila nemščine ali francoščine.

2.2.2 Zgodovinsko-politična tema

Roman je pogojen z zgodovinsko-političnim ozadjem, vpletenostjo politike, zgodovine in izseljenstva. Pisatelj je izbral le tiste zgodovinske okoliščine, ki so privedle literarne junake v značilen eksistencialni položaj. Kunderovo osebno življenje je zaznamoval pečat prisiljenega umika iz domovine in življenje na tujem. Komunistem na Češkem je bil poglaviti vzrok Kunderovega izseljenstva (Kokol Marko 2004, 16).

V društvu češkoslovaških pisateljev so bili s politično situacijo šestdesetih in sedemdesetih let nezadovoljni, stremeli so k cilju, da bi bila literatura neodvisna od partijskih nazorov. Skupina čeških pisateljev je v tem času simpatizirala z radikalnimi socialisti, zlasti z Ludvíkom Vaculíkom, Janom Procházko, Milanom Kundero, Pavlom Kohoutom, Antoninom Jaroslavom Liehmom in Ivanom Klímo.

Za Kundero je značilen pojav samoprevajanja, saj svoja dela izdaja najprej v francoščini, šele nato z nekajletnim zamikom pripravi prevod v češčino, ki zato šteje za izvirno delo.

Pisatelj je izbral le tiste zgodovinske okoliščine, ki so privedle literarne junake v značilen eksistencialni položaj.

V romanu *Neznosna lahkost bivanja* je omenjen Jan Procházka kot češki romanopisec, ki je veljal za najpriljubljenejšega akterja praške pomladi, ki je na ves glas kritiziral razmere v deželi. Po okupaciji so časopisi dvignili hujskaško gonjo proti njemu, a bolj ko so pritis-kali nanj, raje so ga imeli ljudje. Tajna policija mu je prisluškovala in po radiu predvajala zmontirane posnetke, ki so Procházki zavezali roke (Kundera 2006, 128).

Kot vsi izobraženci je v tistem času tudi Tomaž redno bral tednik, ki ga je izdajala Zveza čeških pisateljev. To je bil tednik, ki si je izbral dokajšnjo samostojnost in govoril o re-čeh, o katerih si drugi niso upali. Ravno tu se Tomažu porodi misel, da napiše članek in Ojdipovo zgodbo preslika na brezmadežne komuniste. Vendar ta povsem brezmadežna zgodba je bila v hipu manipulirana in taka poslana v tisk. Tomaž si je s tem nakopal vrsto zasliševanj. Bil je v ospredju kot pomembnejši državljani, ki si je drznil kritizirati politično vodenje. »Kar odkrito vam povem, da nam je bilo celo namignjeno, naj vas zavoljo njega ženemo pred sodišče. Za take reči obstaja poseben člen. Javno hujskanje k nasilju.« (Kun-dera 2006, 183) Ponujena mu je bila možnost poprave članka, a je to zavrnil. To dejanje bi pomenilo, da bi Tomaž pozabil na svoja načela in bi se moral odpovedati pravici do svobode mišljenja in govora (Kokol Marko 2004, 82).

Praška pomlad je bila ena od velikih dogodkov v zgodovini Česke republike. Nasprot-niki politične ureditve so zahtevali socializem ali tako imenovani politični pluralizem, vzpostavitev večstrankarskega sistema. Predsednika Novotnýja je nadomestil L. Svoboda, ki je bil pod vplivom Dubčka, ta pa je bil simbolna figura praške pomladi. Na življenje posameznikov ima zelo velik vpliv ruska zasedba Prage. Nadzor nad državljani je vplival na posamične like v romanu. Pojavijo se ovaduhi, ki se prepletajo med množico znancev. Tako Tereza v romanu posumi na inženirja, s katerim se telesno zbližata. Prvič na to pomisli, ko jo zaradi zgovornih fotografij odpustijo iz službe, in drugič, ko jo neznanec v baru nagovori s prostitutko in ji pove, da je zanje prostitucija prepovedana. »Ljudi morajo ujeti v past, da bi jih pridobili za svojo službo, in potem z njihovo pomočjo nastavljali nove pasti njihovim ljudem in tako v nedogled, dokler bi vsega naroda postopoma ne povezali v orjaško organizacijo ovaduhov.« (Kundera 2006, 159)

Številni intelektualci, ki so se odkrito postavili proti političnemu sistemu, so bili namesto ustvarjalnega dela prisiljeni opravljati fizična dela ali migrirati v tujino.

Tako kot Kundera so bili vsi štirje protagonisti romana intelektualci. Tomaž uveljavljen mlad kirurg in znanstvenik, Sabina akademska slikarka, Franz univerzitetni profesor in Tereza, ki je prekinila svojo izobrazbo zaradi vpliva svoje matere, vestna bralka in ljubi-teljica knjig, ki se je le tako bojevala zoper surovosti sveta. Prebiral je najraje romane od Fieldinga do Thomasa Manna in poslušala Beethovnov simfonije. Je Kunderov »eksperi-mentalni jaz«. Po vrnitvi iz Züricha so jo, kot večino intelektualcev, vrgli iz redakcije in je s pomočjo prijateljev dobila novo službo kot točajka v baru. Skupaj z njo se je v hotel po službo zateklo še nekaj ljudi, ki so jih z okupacijo pometali iz služb. Za blagajno je sedel nekdanji profesor teologije, na recepciji pa bivši veleposlanik. Ostali češki slikarji, filozofi, pisatelji so se znašli na cestah in postali, kot Tomaž, pomivalci oken, čuvaji parkirišč, nočni vratarji, kurjači in v najboljšem primeru vozniki taksijev.

Ljudje niso več hoteli »socializma s človeškim obrazom«, temveč svobodo.

Milan Kundera pripoveduje o življenju v političnem sistemu, v katerem svobode ni in prinesla jo ne bo niti praška pomlad. Posameznik ne more storiti ničesar, razen omejiti lastno svobodo, s čemer pa prizadene vse, ki bi jih rad obvaroval.

Pisatelji so se morali usmeriti v humanistični socializem in se vključiti v politično propa-gando in streči zahtevam komunistične oblasti. Praška pomlad je za kratek čas osvobodila

Milan Kundera
pripoveduje o
življenju v političnem
sistemu, v katerem
svobode ni in prinesla
jo ne bo niti praška
pomlad.

Praška pomlad je za kratek čas osvobodila češke pisce, vendar se je po njenem zatrtju vse vrnilo v stare tirnice. Disidenti so se lahko hitro znašli na seznamu prepovedanih avtorjev.

češke pisce, vendar se je po njenem zatrtju vse vrnilo v stare tirnice. Disidenti so se lahko hitro znašli na seznamu prepovedanih avtorjev. Vsa ustvarjena dela so najprej šla skozi cenzuro, šele nato jih je založba lahko tiskala in dala v prodajo. Nekateri pisci so si pomagali s samozaložbo. Svoja dela so pisali in razmnoževali zgolj s pisalnimi stroji, zato je književna dela lahko brala le peščica bralcev.

Kundera je kot pisatelj kmalu trčil ob vse omejitve totalitarnega režima. V mladosti se je pridružil komunistični partiji, pozneje so ga zaradi reformističnih pogledov, ki jih je izražal med praško pomladjo in po njej, iz nje izključili ter mu onemogočili delovanje. Vsa njegova dela so prepovedali in jih umaknili iz knjižnic in knjigarn. Leta 1979 so mu oblasti odvzele tudi češkoslovaško državljanstvo. Jaroslav Skrušny, prevajalec pisateljevih del v slovenščino in dober poznavalec njegovega opusa, pojasnjuje, da je moral Kundera kot pisatelj na Češkoslovaškem utihniti, zato si je poiskal novo domovino (M. K. 2014).

Velik del češke književnosti se je v tem času prenesel na književnost v migraciji, ki je izhajala v migrantskih založbah. Včasih so prepovedanim piscem vendarle dovolili dostop v uradne založbe Češkoslovaške, takrat, ko so že dosegli sloves v tujini.

Franz občuduje Sabinino domovino, vse njene pripovedi o prijateljih s Češkega, govora o tankih na ulicah, emigraciji, letakih, prepovedani literaturi ... v njem se s tem budi čudežna zavist. Sabini pove, da je vse več univerz in vse več študentov in »da ena sama prepovedana knjiga v tvoji nekdanji domovini pomeni neskončno več od vseh milijard besed, ki jih bruhamo naše univerze.« (Kundera 2006, 102)

Praga se je spremenila. Tomaž je po ulicah srečeval povsem druge ljudi. Veliko znancev je emigriralo, bila so obdobja pogrebov, umrljivost je bila večja kot kdaj poprej (Kundera 2006, 224). Imena ulic so bila spremenjena, da bi to ustavilo rusko vojsko. Ljudje so se znašli v novem kraju, novi državi, izgubljeni deželi, brez mest, ulic, trgov ...

Kundera pravi, da je pristop zgodovine v njegovih delih le postavljanje abstraktne scene z nekaj najnujnejšimi rekviziti, vendar nam delo jasno kaže na usodo mladega kirurga Tomaža, ki se ne strinja z oblastjo in je zato prisiljen emigrirati, ter Terezo, ki sedem dni preživi na praških ulicah in vneto fotografira dogajanja in deli posnete filme tujim novinarjem. Veliko takih slik je izšlo na najrazličnejših inozemskih časopisih in revijah. Na njih so bili tanki, dvignjene pesti, porušene stavbe, prekriti mrličji, ljudje, ki so mahali s češkimi zastavami ... Terezine fotografije so nastale iz sle po sovraštvu.

2.2.3 Domovinska tema

V romanu je čutiti pripadnost domovini. Najbolj izpostavljena je Tereza, ki spremlja politična dogajanja tudi v tujini. Pogosto ji prihaja na misel Dubček, ki ga je pred časom poslušala po radiu, njegov tresoči glas, ponižno in tiho govorjenje narodu. Do njega ni čutila nobenega prezira več. Nebogljenost, ki se ji je zdela neznosna in jo je pregnala iz domovine, jo je sedaj privlačila. Tudi Sabina se ob pogledu na dedkov polcilinder, ki ga je prinesla s sabo v Ženevo, spomni na oddaljeno domovino. Nepraktičnemu predmetu se ni mogla odreči. V tujini je postal predmet čustvene navezanosti, okameneli spomin minulega časa.

Dogajanje v Pragi je Tomaža prepričalo o Terezini ljubezni in pripadnosti domovini. Odkar Tereza živi pri Tomažu, dobimo občutek, da je zares srečna. Pozabila naj bi na vsakodnevne težave in Tomaževe prevare. Za državljane je to obdobje strašnih skrbi, za Terezo so to trenutki miline in sreče, kar je v nasprotju z naravo človeka.

Tereza je pripravljena umreti za domovino. Prve dni okupacije je preživela v velikem zanosu in vznesenosti. Med okupacijo je fotografirala oficirja, ki meri v demonstrante, zato so jo aretirali. Grozili so ji tudi z usmrtno. Po izpustu se je še vedno potikala po ulicah mest in fotografirala naprej.

Tudi za Tomaža je bilo jasno, da bo prej ali slej odšel iz Prage. Tomažev prijatelj iz žüriške klinike ga je nenehno vabil in mu ponujal delovno mesto v žüriški bolnišnici. Pričakovali smo, da bo delo takoj sprejel, vendar je to zavračal »zaradi Tereze, s katero sta se tako zblížala, da mu njena ljubezen do domovine pomeni tako veliko, da si ne predstavlja, da bi jo iztrgal iz nje.« (Kokol Marko 2004, 85)

Kundera se v romanu dotakne tudi problematike migrantov – teme, ki mu je blizu.

Sabina, Tomaževa ljubica, je tudi emigrirala v Švico. Njen beg ni vezan na izgubo ali prisilo, temveč na preprosto odločitev, da zapusti svojo rodno Češko. Pravi, da ne mara komunizma. Vzrok njene mržnje političnega sistema je kič. Pravi, da je kič kriv za vse in se sama proti njemu bojuje. »Kič je namreč, tako meni Sabina, glavni krivec za stapljanje javnega z zasebnim in ustvarjanje kolektivnega ideala, ki ravno s svojo kolektivnostjo preneha biti ideal.« (Kokol Marko 2004, 86)

Nasprotno misleč je Franz. Navdušen je nad povorkami, demonstracijami, vsemi situacijami, kjer se ljudje masovno srečujejo. Vse to Sabina mrzi, a Franza hkrati obožuje. Obožuje kič, ki predstavlja maso ljudi, v kateri se Franz staplja z drugimi.

Osrednja misel Kunderovega dela je: »Zgodovina se ponavlja.« S to mislijo je v ospredju osrednja tema romana – teža bivanja. Stvari se v življenju ponavljajo, človek se v tem zmeraj znajde pod pritiskom, napake in pomanjkljivosti mora popraviti, izboljšati, presmeriti.

Tako Tereza kot Tomaž in vsi intelektualci, ki niso hoteli sodelovati s komunistično oblastjo, so morali sprejeti druga dela. Opravljali so fizična dela. Tomaž je postal pomivalec oken. Mislili so, da se s tem žrtvujejo za domovino, a so, ne da bi vedeli, delali za rusko policijo.

Zgodovinsko-politična plat romana je vidna in izstopajoča, vendar se močno prepleta s filozofskim mišljenjem avtorja, tudi s povezovalno nitjo Nietzschejeve teorije o vračanju ali z nasprotjem lahkosti in teže, dvema skrajnostma v življenju vseh literarnih junakov (Kokol Marko 2004, 69).

2.2.4 Identiteta

Identiteta je kompleksen proces. Lahko govorimo o individualnih in skupinskih vidikih, ki se med seboj prepletajo, si nasprotujejo. Individualna raven se veže na gensko določeno posameznika in se dokončno uresniči v procesu inkulturacije (Lukšič Hacin, Milharčič Hladnik, Sarđoč 2011, 31).

Identiteta je vseživljenjski proces, ki se nenehno dogaja v posamezniku samem in zunaj njega. Zunanji procesi se nanašajo na kulturne in družbene strukture, ki vplivajo na to, kakšni smo za druge in zase. Narodna identiteta predstavlja občutek pripadnosti nekemu narodu. Kundera je zapisal: »Kdor se znajde v tujini, se počuti kot vrvohelec v praznem prostoru visoko nad zemljo, brez varovalne mreže, ki jo pod njim razpenja domača dežela, v kateri ima družino, sodelavce in prijatelje in kjer se brez težav sporazumeva v jeziku, ki ga obvladuje že od malega.« (Kundera 2006, 78) To nam da vedeti, da v novem prostoru lahko pride do neskladja oziroma do neujemanja, krize identitete (Lukšič Hacin, Milharčič Hladnik, Sarđoč 2011, 31). Tereza se v tujini počuti osamljeno. Pripada ji samo Tomaž.

Identiteta je vseživljenjski proces, ki se nenehno dogaja v posamezniku samem in zunaj njega. Zunanji procesi se nanašajo na kulturne in družbene strukture, ki vplivajo na to, kakšni smo za druge in zase.

Tu mu je prepuščena z vsem bitjem. Literarni junaki iščejo svojo identiteto v evropskih prestolnicah Pragi in Zürichu. Njihov nihilizem je vezan na mestni utrip, v katerem doživljajo zavetje pred samim seboj. Premik Tomaža in Tereze iz Prage v Zürich in nazaj v Prago služi kot simbol osebnostnega razvoja in razkroja osebnosti. Človek čuti potrebo po pripadnosti in stabilnosti. Tereza s prihodom v Prago pretrga travmatično vez med sabo in mamom in vsaj nekaj mesecev zaživi, dokler je ne ohromi Tomaževa nezvestoba. Mesto ji ponudi oživljanje fotografskih trenutkov. Premik iz enega kulturnega okolja v drugo ji utrdi prepričanje o brezizhodnosti ljubezenske zveze s Tomažem, zato pobegne nazaj v Prago. Toda Tomaž naredi napako, ko se ponovno vrne. Komunikacija med ljudmi mu je zelo pomembna, s svojim delom se je uveljavil tudi v tujini.

Gre za komunikacijo ali povezanost med ljudmi v novi situaciji, tako razumemo samega sebe, obenem se odpremo tudi v odnosih do drugih (Mikolič in Kozak 2008, 20). Tudi zadnja selitev na podeželje ne ozdravi razočaranja, omili pa ritem življenja, ki je Tomažev poraz. Smrt ljubljenega psa Karenina pa napoveduje dokončno smrt njune ljubezni (Zupan Sosič 2006).

Sabina se bojuje s svojo identiteto na drugačen način. V Zürichu se celo udeleži srečanja rojakov, ki je prava polomija. Ugotovi, da ljudi družijo le poraz in očitki, ki si jih medsebojno naslavlajo. Sprašuje se, kaj je pripadnost, kaj si ljudje predstavljajo pod imenom Češka. V množici emigrantov je čutiti sovraštvo, nesporazum, ganjenost ljudi. Sabina pa ne bo ostala v vrsti vedno istih ljudi in besed. Sprašuje se, zakaj v njih ne vidi ubogih, ganljivih od boga zapuščenih bitij. Vznemirja jo lastna krivičnost. Sama se zave, da bo morala enkrat nehati izdajati, saj jo je vsako novo izdajstvo privlačilo in je v sebi čutila lastno zmago. Izdati ji pomeni toliko kakor zapustiti, prekiniti neki odnos, razdreti razmerje, izdati starše, ljubimca, domovino. Nenehno se bori proti kiču, ker pričakuje spremembe, zato odpotuje v Ameriko. Nikoli se ne vrne nazaj na Češko. Počuti se dobro zavarovana pred tujim in neznanim. Edina beseda, ki ji kot otožen spomin odmeva v mislih, je beseda pokopališče. Ta so na Češkem podobna vrtovom, dolge trate prekrte s cvetjem, okrašene s tisočimi lučkami, zdi se ji, kot bi se mrtvi pripravljali na otroški raj.

3 Sklep

Milan Kundera, ki trenutno živi in deluje v Parizu, je do političnega dogajanja v svetu in še zlasti v svoji rodni domovini Češki izrazito kritičen avtor. To zaznamo pri večini njegovih del in tudi pri analiziranem delu *Neznosna lahkost bivanja*.

Analiza je pokazala tipične elemente migrantske književnosti. V ospredju je zgodovinsko-politično dogajanje v času praške pomladi in izseljevanje ljudi zaradi vojnih razmer. Vključeni sta identiteta in pripadnost narodu, vse to vpliva na življenje glavnih protagonistov Kunderovega romana *Neznosna lahkost bivanja*, kar se odraža v načinu življenja, odločitvah, mišljenju in dejanjih. V romanu najdemo veliko političnih dogodkov, ki jih avtor spretno uporabi kot kritiko proti oblasti, ki je s prisilo sprožila odhod izobražencev ali jim onemogočila normalno delovanje. Vse plasti romana, od misli in življenjskih odločitev glavnih oseb, njihove življenjske filozofije do njihovega razumevanja samega sebe in sveta okoli sebe, se navezujejo na politične dogodke časa, v katerem so bili ustvarjeni, znotraj katerega so bivali, ustvarjali in živeli.

Glavni liki romana so zaradi lastnega jaza, zaradi stanja nad lastnimi načeli, pravzaprav vsi prisiljeni zapustiti svoje življenje, se odreči vsemu, kar imajo radi in kar je »njihovo«, zavoljo vrednot, ki so zanje pomembne.

V romanu najdemo veliko političnih dogodkov, ki jih avtor spretno uporabi kot kritiko proti oblasti, ki je s prisilo sprožila odhod izobražencev ali jim onemogočila normalno delovanje.

Pisatelj izbira junake, ki so neznanega videza in duha, distancirani od drugih »normalnih« ljudi, vendar postavljeni v realistično, preverljivo okolje, v katerem morajo znati preživeti, se znati prilagoditi in znati premagati težke in pomembne življenjske odločitve. *Človek živi eno samo življenje. Nima možnosti, da bi lahko preveril svojo hipotezo in zato ne bo nikoli vedel, ali bi moral ali ne poslušati svoje občutke in nagon.* Milan Kundera nam da vedeti, da se v neznosni lahkosti bivanja stvari zgodijo samo enkrat in le bežno, skoraj neopazno zdrsijo mimo nas. In skoraj se ne zavedamo, da so se zgodile.

V romanu je teža prisotna na podlagi Nietzschejeve teorije ponovnega vračanja. Vsako dejstvo postane neznosno, če vemo, da se bo ponavljalo v nedogled. Eno samo neponovljivo življenje se enači s ponavljajočim se življenjem, vsako tako dejanje je nepreklicno in nespremenljivo v neskončnosti. Izkušnja in usoda pisatelja – migranta pomembno vpliva na zgodbo in usodo likov v njej.

Viri in literatura

Kokol Marko, Katja, 2014: *Zgodovinsko-politično ozadje v izbranih romanih Milana Kundere: diplomsko delo*. Maribor: Univerza v Mariboru. Filozofska fakulteta. Dostopno na: <https://dk.um.si/Dokument.php?id=64814> (10. 7. 2018).

Kundera, Milan, 1988: *Umetnost romana*. Ljubljana: Slovenska matica Partizanska knjiga.

Kundera, Milan, 2006: *Neznosna lahkost bivanja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Lulšič Hacin, Marina, Mirjam Milharčič Hladnik in Matija Sardoč, 2011: *Medkulturni odnosi kot aktivno državljanstvo*. Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU.

Mikolič, Vesna in Kristof Jacek Kozak, 2008: *Medkulturni dialog kot temeljna vrednota EU. Intercultural dialogue as the fundamental value of the EU*. Koper: Annales.

M. K. 2014. Milan Kundera - netipičen oporečnik, osredotočen na človeško usodo. #MMCTeden. Dostopno na: <https://www.rtv slo.si/kultura/knjige/milan-kundera-netipicen-oporecnik-osredotocen-na-clovekovo-usodo/333344> (10. 7. 2018).

Mravljja, Ksenija, 2015: *Milan Kundera: Med izvirnikom in prevodom: diplomsko delo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. Filozofska fakulteta. Oddelek za romanske jezike in književnosti. Dostopno na: https://www.academia.edu/13800447/Milan_Kundera_med_izvirnikom_in_prevodom?auto=download (10. 7. 2018).

Pelikan, Jiří, 1984: *Praška pomlad*. Ljubljana: Borec, Globus.

STA. 2008. Pred 40 leti sovjetski tanki zatrli praško pomlad. Sio1NET. Dostopno na: <http://siol.net/novice/svet/pred-40-leti-sovjetski-tanki-zatrli-prasko-pomlad-80688-> (10. 7. 2018).

Stanišič, Saša, 2008: Three Myths of Immigrant Writing: A View from Germany. Magazine. Dostopno na: <http://www.wordswithoutborders.org/article/three-myths-of-immigrant-writing-a-view-from-germany> (10. 7. 2018).

Štampiljar, Mara, 2007: Ideje v Kunderovem romanu *Neznosna lahkost bivanja*. Filozofija in literatura. FNM 35/14. 97–105. Dostopno na: http://www.ric.si/mma/fnm_2007_1-/2010041909385327/ (10. 7. 2018).

Zupan Sosič, Alojzija, 2006: Pimlico in *Neznosna lahkost bivanja* kot maturitetna romana. Jezik in slovstvo 56/6. 25–36.

Zupan Sosič, Alojzija, 2007/08: Sodobna slovenska književnost II. Sodobni slovenski roman. Predavanja pri Alojziji Zupan Sosič. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. Filozofska fakulteta. Dostopno na: <https://slovenistika.files.wordpress.com/2012/06/zapiski-ssk2.pdf> (10. 7. 2018).

Žitnik Serafin, Janja, 2008: *Večkulturna Slovenija. Položaj migrantske književnosti in kulture v slovenskem prostoru*. Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU.

Žitnik Serafin, Janja, 2014: Vloga izseljenske/priseljenske književnosti in literaturne vede pri raziskovanju migracij. *Dve domovini* 39. 31–42. Dostopno na: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-EPYXAN94> (10. 7. 2018).